

Завідувач кафедри слов'янських і германських мов,
кандидат філологічних наук, доцент

Т.Є.Недашківська

Парадигми сучасної лінгвістики

Література

1. Актуальные проблемы современной лингвистики: Уч. пособие / Сост. Л.Н.Чурилина. – М., 2007.
2. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке. – М., 2005.
3. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. – М., 2003.
4. Бардина Н.В. Языковая гармонизация сознания.– Одесса, 1997.
5. Бацевич Ф.С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень. – К., 2008.

Література

6. Гак В.Г. О плюрализме в лингвистических теориях // Филологические науки. – 1977. – №6.
7. Иванов Вяч. Вс. Лингвистика третьего тысячелетия. М., 2006.
8. Кубрякова Е.С. Парадигмы научного знания в лингвистике и ее современный статус // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. – 1994. – Т.53. - №2.
9. Методологические основы новых направлений в мировом языкознании. – К., 1992.
10. Піхтовнікова Л.С. Стилїстика і синергетика дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків, 2005.

Література

11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава, 2008.
12. Степанов Ю., Проскурин С. Смена культурных парадигм и ее внутренние механизмы. – М., 1993.
13. *Хакен Г.* Принципы работы головного мозга: Синергетический подход к активности мозга, поведению и когнитивной деятельности. — М.: Per Se, 2001.
14. Яворська Г.М. Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей) // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М.П.Кочергана. – К., 2006

Умови формування проблеми

- Методологічна криза кінця ХХ ст.: відмова від марксистсько-ленінських канонів та еклектизм позицій світового мовознавства
 - Пошук виходу з кризи – пошук наукової парадигми
 - Посилення лінгвофілософського компоненту
 - У вітчизняній лінгвістиці – розгубленість через тягар минулого та недостатнє володіння сучасним теоретичним й практичним матеріалом
- “Здебільшого лінгвісти взагалі не переймаються питаннями щодо методологічної основи свого дослідження, оскільки думають, що просте та строге слідування фактам або традиційним постулатам забезпечить необхідний рівень “науковості” й “об’єктивності”.

О. Лещак

Гра слів (терміни)

У американській традиції – **metalinguistics**

- Неприйнятне для славістичних розвідок
- Вивчення метамов природних мов
- Вивчення співвідношень мовної системи з іншими семіотичними системами
- Зовнішня лінгвістика

У французькій традиції - **epistemologie**

- Вивчає методологічне підґрунтя мовознавчих теорій
- Акцент на історії лінгвістичних парадигм
- Близькість до лінгвоісторіографії

Визначення (О. Селіванова)

Лінгвометодологія

спрямована на з'ясування природи мови у співвідношенні зі свідомістю її носіїв, соціумом, культурою, дійсністю, комунікацією, процесами пізнання світу, а також на формування інструментарію, засад і способів опису й аналізу мови та її продуктів

Проблема невизначеності термінів

- Багатозначність термінів *методологія* і *наукова парадигма*
- Ототожнення цих термінів
- Методологічний еклектизм

“До складу макропарадигми входять неоднорідні складники теорії, школи, концепції, підходи. Однорідність – відмінна риса складників-специфікаторів”.

(М.Ф. Алефіренко)

Методологія

У загальнофілософському розумінні –
спосіб пізнання й осмислення
об'єктивної дійсності та процесів
формування й упорядкування
внутрішнього рефлексивного досвіду
людини

(від гр. *méthodos* – шлях дослідження та *lógos* – слово, вчення)

Розрізнення термінів

- **Методологія** – “застосування до процесу пізнання принципів світогляду, тобто співвіднесення отриманих даних з іншими фундаментальними науками і в першу чергу з філософією” (І.Арнольд)
- **Метод** – підхід, систематизація та теоретичне осмислення матеріалу
- **Методика** – спосіб пошуку нового матеріалу (сукупність прийомів)

(І. Арнольд, Ю. Степанов)

Глобальні методології у мовознавстві

- **Феноменологічна** (Платон, Аристотель, схоластика Середньовіччя, монадологія Г.Лейбніца, теорія духу народу В. фон Гумбольдта, Г.Гегель, Е. Гуссерль, М.Хайдеггер, Г. Гадамер, марксистський історичний матеріалізм)

Глобальні методології у мовознавстві (продовження)

- **Позитивістська** (античні матеріалісти, середньовічні номіналісти, емпірики (Д.Юм, О. Конт, Дж. Мілль), біхевіористи)

Глобальні методології у мовознавстві (продовження)

Раціоналістська (Р. Декарт, логіцизм, окремі положення І. Канта, індивідуалізм І.Фіхте, екзистенціалізм, естетизм аналітична філософія логічного аналізу мови Р. Карнапа, Л.Вітгенштейна)

Глобальні методології у мовознавстві (закінчення)

Функціональна (деякі ідеї І. Канта,
В.Джемс, Ф. Шіллер, Л. Виготський,
М.Бахтін та ін.)

Наукова парадигма (багатозначність терміна)

1. Спосіб пізнання й усвідомлення світу, що визначає загальні принципи дослідження об'єкта в різних науках.
2. Представлення об'єкта науки в ракурсі понятійного апарату та процедур опису й аналізу певної течії, наукової школи (наприклад, дескриптивістська парадигма).
3. Зразок наукових уявлень і дій у певний період або на певній території (наприклад, американська, європейська, радянська та ін.).

(Від гр. *parádeigma* – приклад, зразок)

Наукова парадигма у лінгвістиці

Панівна на кожному етапі історії лінгвістичних учень **система поглядів на мову**, яка визначає предмет і принципи лінгвістичного дослідження відповідно до культурно-історичного й філософського контексту епохи.

(М. Ф.Алефіренко)

Наукова парадигма у лінгвістиці

(змістове наповнення поняття)

Тлумачення через поняття:

- підхід;
- течія;
- школа;
- теорія;

“Парадигма, яка визначається в розширеному розумінні, тлумачиться як домінуючий дослідницький підхід до мови, пізнавальна перспектива, методологічна орієнтація, широка наукова течія (модель), навіть науковий “клімат думки”.

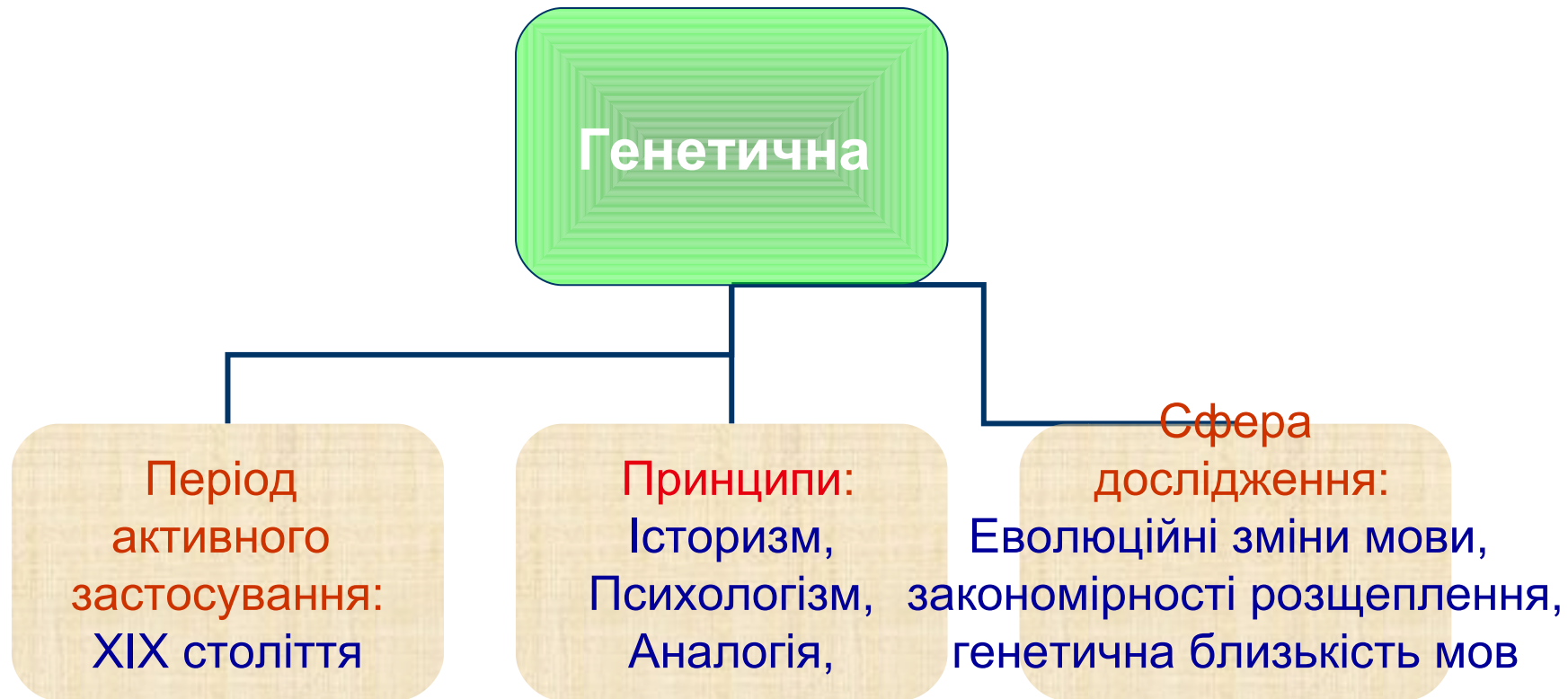
(Д. Руденко)

АЛЕ парадигма **об'єднує**:

- **підхід** – лише ракурс дослідження об'єкта
- **течія** існує в межах підходу (іноді поєднує кілька підходів);
- **наукова школа** ґрунтується на підході та функціонує в течії

(О. Селіванова)

Головні наукові парадигми в історії лінгвістики

Головні наукові парадигми в історії лінгвістики

Таксономічна

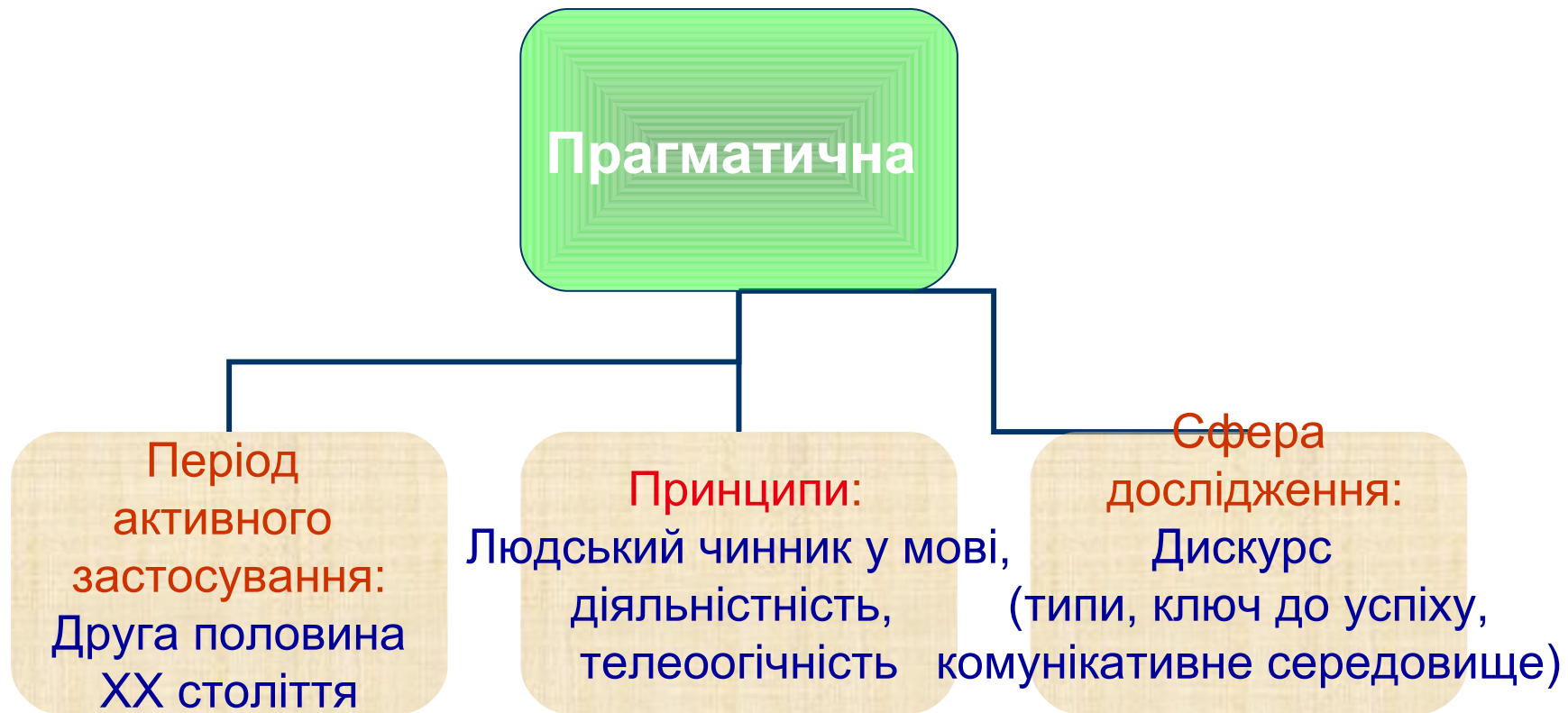
```
graph TD; A[Таксономічна] --- B[Період активного застосування: Перша половина XX століття]; A --- C[Принципи: Синхронічний опис, системність мови, рівнева ієрархія]; A --- D[Сфера дослідження: Структурна організація мови без урахування зовнішніх чинників];
```

Період
активного
застосування:
Перша половина
XX століття

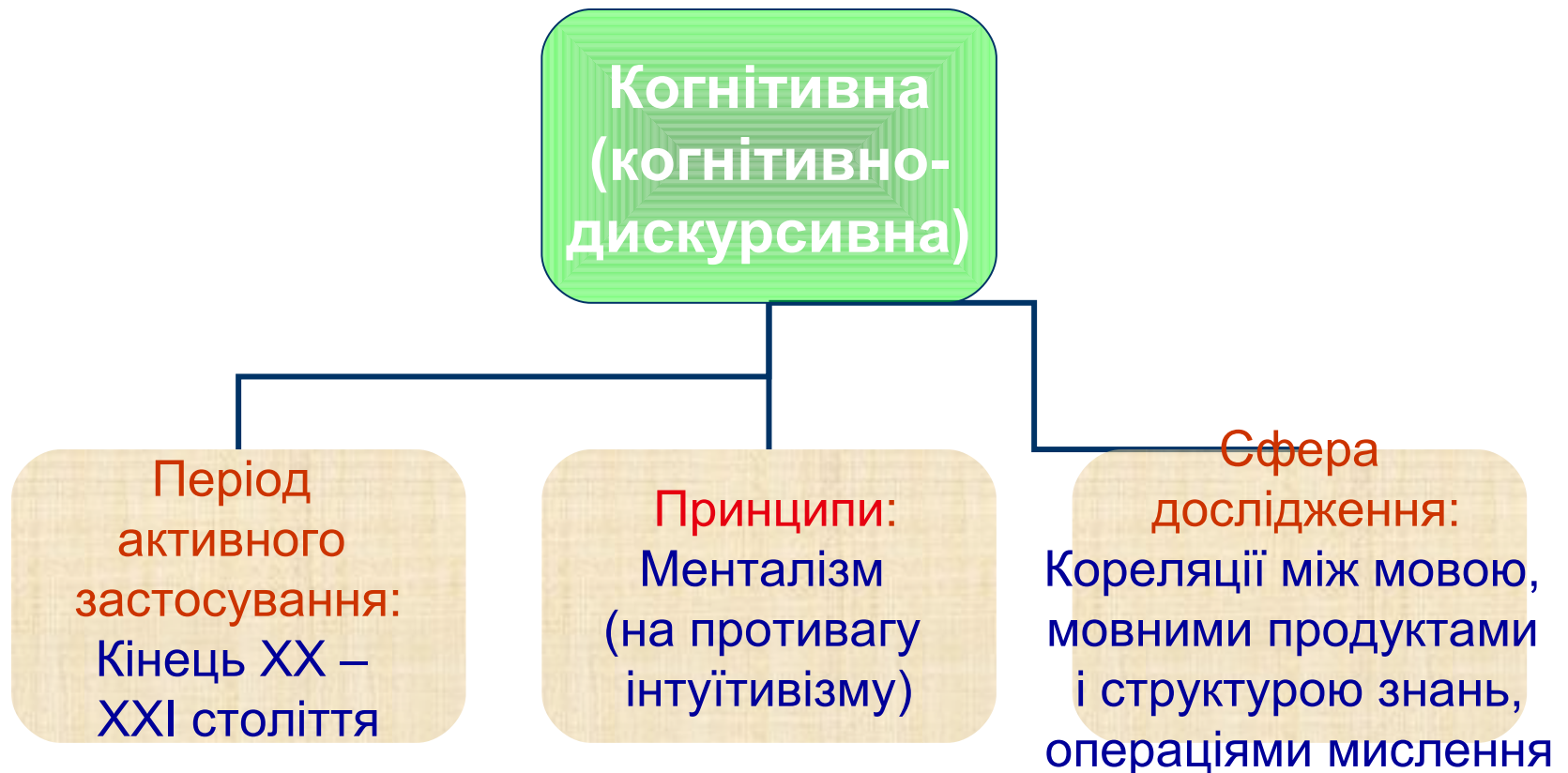
Принципи:
Синхронічний опис,
системність мови,
рівнева ієрархія

Сфера
дослідження:
Структурна організація
мови без урахування
зовнішніх чинників

Головні наукові парадигми в історії лінгвістики

Головні наукові парадигми в історії лінгвістики

Способи переходу до наступної парадигми

- Коливання маятника (П. Паршин)
- Коловий рух (Д.Руденко)
- Послідовна зміна (З.Тураєва)
- Рух по спіралі (Ю.Степанов)
- Співіснування за умов домінування однієї (О.Кубрякова)
- Руйнація старої парадигми під дією несумісних з нею мовних фактів (М.Алефіренко)

Причини переходу до наступної парадигми

Наступність чи заперечення?

- Накопичення нових фактів
- Нове осмислення
- Зміна домінанти

“Перехід від однієї домінуючої парадигми до іншої не передбачає її буквальну зміну чи повне заперечення, а, скоріше, виражається у зміні наукових метафор, поглядів на мову, нових пріоритетах, методах і перспективах, що у “знятій” формі містять ідеї й досягнення попередників”

Сучасна лінгвістична парадигма?

Синергетична

```
graph TD; A[Синергетична] --- B[Період активного застосування: Початок XXI століття]; A --- C[Принципи: синергетизм]; A --- D[Сфера дослідження: Мова на марґінесі];
```

Період
активного
застосування:
Початок
XXI століття

Принципи:
синергетизм

Сфера
дослідження:
Мова на марґінесі

Основа синергетичної парадигми

Специфіка мовної системи:

- складність;
- відкритість;
- нелінійність;
- еволюційність;
- функціонування за рахунок взаємодії власних (внутрішніх) підсистем і детермінованості інших (зовнішніх) систем – етносу, культури, свідомості, соціуму;
- перебування у стані відносної рівноваги (нестійкість, нестабільність);
- наявність регуляторних механізмів.

Походження терміна

Синергетика (від гр. *synergeia* – спільна дія, взаємодія) – науково-філософський принцип, що розглядає природу, світ як **самоорганізовану комплексну** систему.

- введений нім. фізиком Г.Хакеном (Штутгартська школа) при описі лазерного випромінювання – мова один з параметрів порядку “людина – суспільство”
- розвинутий І.Пригожиным (Брюссельська школа) при аналізі творення впорядкованих структур із хаосу з огляду на дисипацію – розсіювання речовини, енергії, інформації із системи до зовнішнього середовища

Підґрунтя лінгвосинергетичних ідей

- Положення стосовно мови-ергону та енергеї (В.фон Гумбольдт)
- Розробка синкретичних явищ у мовній системі (І.Бодуен де Куртене)
- Концепція слова як концентрованої енергії духу (П.Флоренський)
- Концепція асиметричності й умовності мовного знака (Ф. де Соссюр, С.Карцевський)
- Теорія діалогічності тексту (М.Бахтін)

Проблеми лінгвосинергетики

- Аналіз синергетичної природи мови, мовлення, слова, тексту, дискурсу (біонейрофізична модель мови Р.Тома)
- Концепція зв'язку систем мови, мозку, етносу (В.Аршинов, В.Базильов, І.Герман, В.Пищальникова)
- Синергійна концепція слова (М.Алефіренко)
- Синергетична теорія тексту (Г.Москальчук)

Проблеми лінгвосинергетики (продовження)

Українські студії

- Теорія функціонального поля темпоральності (О.Тарасова)
- Синергетичність мови поезії (О.Семенець)
- Синергетичність свідомості, концепту, дискурсу (О.Селіванова)
- Синергетична природа тексту байок і дискурсу (Л.Піхтовнікова)

Сучасна лінгвістика – поліпарадигмальний стан (О.Кубрякова)

- Період застою
- Стагнація
- Перспектива занепаду

(R.Beaugrande)

- Альтернативність думок – підґрунтя для поступального руху вперед
- Розвиток
- Прогрес

(В.Дем'янков,
М.Полюжин)

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики

Експансіонізм –
впровадження до лінгвістики
теоретичного доробку, понятійного
апарату, методів і методик інших наук
(від лат. expansio - розширення, поширення)

- соціолінгвістика
- психолінгвістика
- лінгвопсихологія
- лінгвокультурологія
- етнопсихолінгвістика
- лінгвістична філософія тощо

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики

***Експланаторність* –**
пояснення мовних явищ на основі
строгої та доказової наукової теорії
(від англ. to explain – пояснювати)

“Для адекватної характеристики мови як експланадума необхідно звернутися до феноменів свідомості, мислення, суспільства, культури (як експланемам) і, навпаки, для пояснення цих останніх феноменів потрібно звернутися до мови”

(О.Кубрякова)

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики

Антропоцентризм –
розгляд людини як центру та найвищої
мети світобудови (від гр. *ánthrōpos* – людина)

“Мова існує в людині, для людини і реалізується
через людину”
(В.Гак)

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики

Дискурсоцентризм – альтернатива антропоцентризму

антропоцентризм :: мовоцентризм :: дискурсоцентризм

“Лише міфічний Адам, який підійшов із першим словом до ще не омовленого, незайманого світу, самотній Адам міг дійсно до кінця уникнути цієї діалогічної взаємної орієнтації з чужим словом про предмет. Конкретному історичному людському слову цього не дано”

М.Бахтін

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики

Функціоналізм –

**сприйняття об'єкта в його взаємодії із
середовищем діяльності,
функціонування системи**

- Дослідження мови як інструмента, знаряддя, засобу, механізму для реалізації певних намірів людини у сфері пізнання дійсності та комунікації
- Принципи діяльності, телеологічності, асиметрії системи й середовища тощо

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики

Етноцентризм –

розгляд мови як символної системи,
яка фіксує риси характеру,
ментальності та культури певного
етносу, його світогляд, систему етичних
та естетичних цінностей, норм
поведінки, традицій, звичаїв, обрядів,
міфів, вірувань, забобонів тощо

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики

Психонетичність –

дослідження мови з урахуванням
інших, ніж мислення,
смыслопороджувальних механізмів
свідомості людини (відчуттів, почуттів,
інтуїції, трансценденції, колективного
позасвідомого)

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики

Діалогічність –

розгляд мовної діяльності у системі
взаємообумовленості різних
складників, що забезпечують й
опосередковують цю діяльність
(М.Бахтін)

- Діалог мови й етносу
- Діалог мови й культури
- Діалог мови й соціуму
- Діалог мови й буття

Обумовлення перспективного розвитку лінгвістики

- урахування швидкоплинних змін у розвитку наукових знань
- інформаційне та постінформаційне суспільство
- глобалізація світу
- прагнення до самозбереження
- прагнення до інтеграції

Дякую за увагу!

